

Lausunto

15.09.2022

VVTDno-2022-1160

Asia: Asia VN/25733/2021

Suomen digitaalinen kompassi, 2. luonnos

Kansallinen digikompassi kokonaisuutena

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään.

VVTDno-2022-1160

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto: Suomen digitaalinen kompassi, 2. luonnos ; lausuntopyynnön diaarinumero: Asia VN/25733/2021

Yhdenvertaisuusvaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka tehtävinä on syrjintään puuttuminen ja yhdenvertaisuuden edistäminen erityisesti vähemmistöjen osalta. Ulkomaalaislain (301/2004) ja yhdenvertaisuuslain (1325/2014) esitöissä valtuutetun yhdeksi tehtäväksi on katsottu ulkomaalaisten oikeuksien ja aseman edistäminen. Valtuutettu toimii myös kansallisena ihmiskaupparaportoijana ja maastapoistamisen täytäntöönpanon valvojana. Valtuutettu toimii myös naiseen kohdistuvan väkivallan raportoijana sekä seuraa toimialallaan Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamista ja kansallisen lainsäädännön toimivuutta yhdenvertaisuusvaltuutetusta annetun lain (1326/2014) 3 §:ssä säädetyn mukaisesti.

Digikompassi on merkittävä hanke Suomessa asuvien oikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta. Kompassilla linjataan keskeisiä tavoitteita ja arvoja, joiden varaan digitalisaatio kansallisesti rakennetaan.

Valtuutettu esittää erityisesti seuraavat kolme suositusta digikompassin loppuvalmisteluun:

1. Digikompassin julkilausutuksi tavoitteeksi tulisi asettaa nyt ehdotettua selkeämmin yhdenvertaisuuden toteutuminen ja edistäminen tavoiteltuna yhteiskunnallisena muutoksena. Viranomaisilla on lakisääteinen velvoite edistää yhdenvertaisuutta ja erityisesti digihankkeissa tätä velvoitetta tulisi toteuttaa jatkossa vahvasti. Tämän tulisi käydä kompassista esille.
2. Digikompassin merkittävydestä johtuen siitä tehtäisiin eri syrjintäperusteet ja väestöryhmät huomioiva yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi. Lisäksi ohjelman keskeisille, varsinkin kansalaisten oikeuksia suoraan koskeville toimille, olisi aiheellista asettaa edellytys yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnista. Arviointien johtopäätökset olisi huomioitava ohjelman toimeenpanossa.
3. Digikompassin tavoitteille määriteltävissä toimeenpanomittareissa on huomioitava yhdenvertaisuus. Mittareita laadittaessa on huomioitava palveluiden saavuttamisen ja toteutumisen näkökulma riittävästi eri väestöryhmien ja kaikkien relevanttien syrjintäperusteiden näkökulmasta.

Valtuutettu on eduskunnalle maaliskuussa antamassa kertomuksessaan korostanut, että digitalisaation lähtökohdaksi on nykyistä vahvemmin otettava yhdenvertaisuuden edistäminen (Linkki yhdenvertaisuusvaltuutetun 2022 eduskuntakertomukseen). Digitalisaatiolla on merkittävä potentiaali edistää yhdenvertaisuutta, mutta samalla se voi huonosti suunnattuna ja käytettynä voimistaa nyky-yhteiskunnan jo epäyhdenvertaisuutta. Mikäli tehokasta ja osaavaa yhdenvertaisuusvaikutusten arviointia ei tehdä, digitalisaatoratkaistut voivat muodostua lainvastaisesti syrjiväksi.

Digitalisaatiohankkeissa ja erityisesti digikompassissa on huomioitava perustuslain 22 § (perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen), 6 § (yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltäminen) sekä niitä täsmentävä yhdenvertaisuuslain 5 §. Viranomaisilla on velvollisuus aktiivisesti ja suunnitelmallisesti edistää yhdenvertaisuutta. Edistämismittareiden johdosta viranomaisten on kaikissa merkittävässä hankkeissa arvioitava ennakoivasti yhdenvertaisuusvaikutukset.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää tervetulleena, että digikompassin arvot ja periaatteet perustuisivat luonnoksessa esitetyn mukaisesti eurooppalaiseen

arvopohjaan, kuten demokratiaan, yhdenvertaisuuteen, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja vapauteen. Yhdenvertaisuuden edistämistä ja toteuttamista ei kuitenkaan ole sisällytetty suoraan ohjelman tavoitteeksi, vaikka sääntelyssämme on tähän velvoite ja tavoitteena tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen. Verrattuna EU-tasoon ja yleisesti muihin EU-maihin Suomessa on asetettu viranomaisille selkeämpi velvoite pyrkiä nimenomaan edistämään yhdenvertaisuutta pelkän syrjinnän riskien ehkäisemisen sijaan.

Ohjelman puitteissa toteutettavilta toimenpiteiltä, erityisesti julkista hallintoa koskevilta, on edellytettävä kattava yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi. Samalla tapaa kuin ohjelmassa asetetaan julkisille digipalveluille riskiperusteiset digiturvavaatimukset, joiden toteutumista arvioidaan ja valvotaan aktiivisesti, on asetettava konkreettinen ohjattavissa oleva ja seurattava tavoite yhdenvertaisuuden toteutumisesta. Lisäksi esimerkiksi ohjelman avaintulosten osana tuotettavien 40 merkittävimmän elämäntapahtuma-palvelukokonaisuuden digitalisoinnissa tulisi edellyttää

tehtäväksi yhdenvertaisuusvaikutusten arviointia ja arvioinnin tulosten huomioimista palvelukokonaisuuksien suuntaamisessa ja toteutuksessa.

Digiosaamisen yhdenvertaisella tukemisella on merkittävä rooli nyt ja tulevaisuudessa, jotta eri oikeudet toteutuisivat yhdenvertaisesti eri ryhmille ja yksilöille. Luonnoksessa todetaan, että hyvät digitaidot luovat perustan ja ovat myös edellytys yhdenvertaiselle osallisuudelle. Valtuutettu pitää tätä näkökulmaa erittäin tärkeänä ja on tarpeen, että se tuodaan kompassissa vahvasti esille ja että se heijastuu konkreettisesti myös toimenpiteissä ja ohjelman seurannassa.

On hyvä, että digitaalisia julkisia palveluita koskien kompassissa todetaan nyt ehdotetulla tavalla yhdenvertaisuuden ja perusoikeuksien toteutumisen olevan palvelukehityksen perustana. Edelleen on tarpeellista, että luonnoksessa esitetyllä tavalla samassa korostetaan esteettömyyttä ja saavutettavuutta sekä digituen merkitystä. Julkisia palveluita koskien ehdotetussa kompassin sisällössä todetaan myös, että ”Digipalveluiden käytön tuki ja palveluiden tuottaminen kaikille ryhmille, tarvittaessa myös muutoin kuin digitaalisissa kanavissa, ovat osa luotettavan julkisen hallinnon perustehtävää. Lisäksi mahdollisuudet asioida myös muuten kuin sähköisesti tulee turvata henkilöille, joilla ei ole sähköiseen asiointiin ole mahdollisuutta.” Valtuutettu pitää kyseisiä huomioita erittäin tarpeellisina ja korostaa näissä olevan kyse velvoitteista eikä vain hyvistä tavoitteista. Valtuutettu pitäisi hyödyllisenä, että velvoittavuutta tuotaisiin esille nykyistä selkeämmin.

Ohjelmassa esitetään, että on tärkeä rakentaa laajapohjaista teknologiaymmärrystä ja -osaamista poliittisessa päätöksenteossa ja julkishallinnossa.

Valtuutettu korostaa, että teknologiaymmärryksen ja -osaamisen on kiinteästi sisällytettävä riittävä osaaminen ja ymmärrys yhdenvertaisuudesta ja yhdenvertaisuusvelvoitteista. Nykyisellään näissä on puutteita.

Tekoälyn ja erityisesti automaattisen päätöksenteon osalta valtuutettu kannustaa ottamaan käyttöön elokuussa 2022 julkaistun tekoälyn syrjimättömyyttä käsitelleen tutkimushankkeessa laaditun arviointikehikon (<https://vnk.fi/-/tutkimus-algoritmiseen-syrjintaan-on-tehokkainta-puuttua-nyt-kun-tekoalyn-kaytto-on-suomessa-viela-maltillista>).

Terminologiaa koskevana huomiona valtuutettu suosittelee läpi digikompassin viittamaan yhdenvertaisuuteen tasa-arvon sijasta, silloin kuin ei tarkoiteta vain sukupuolten välistä yhdenvertaisuutta (esim. sivu 11).

Kuulemista ja osallistamista koskien valtuutettu toteaa:

Lausuntopyyntöön jakelulistaan viitaten valtuutettu toteaa, että siitä näyttäisi puuttuvan keskeisiä ihmis- ja perusoikeustoimijoita ja -järjestöjä ja esimerkiksi vammaisjärjestöt. Valtuutettu suosittelee varmistamaan, että riittävä osallistaminen ja kuuleminen tehdään myös tässä 2. luonnosvaiheessa. Esimerkiksi vammaisten henkilöiden osallistaminen ja kuuleminen tämän kaltaisissa erittäin merkittävässä palveluiden saavutettavuutta ja laajasti eri oikeuksien toteutumista linjaavissa hankkeissa on YK:n vammaisyleissopimuksen CRPD:n mukainen velvoite.

Osaaminen

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään.

ks. vastaus kohtaan 1

Digitaalinen infrastruktuuri

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään.

-

Yritysten digitalisaatio

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään.

-

Digitaaliset julkiset palvelut

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään.

ks. vastaus kohtaan 1

Valonen Tiina
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto